

УДК 343.13

С.В. СЛИНЬКО, докт. юрид. наук, Харківський національний університет внутрішніх справ

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ СУДОВО-ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ

Ключові слова: концептуальні положення, судово-правові реформи

Кримінальний процес, згідно з проведенням судово-правової реформи проходить шлях подальшого реформування. Головними завданнями судової реформи є забезпечення права на здійснення правосуддя тільки судовою владою, незалежність судової влади в державному механізмі від законодавчої та виконавчої, захист прав та свобод людини і громадянина на підставі норм Конституції України.

Основні завдання реформування передбачають удосконалення чинного законодавства, розробка та введення в дію нового Кримінально-процесуального кодексу, який повинен бути побудований на засадах його демократизації, верховенства права та закону, презумпції невинуватості, згідно з нормами та принципами, які встановлені міжнародна правовими актами та Конституцією України.

Судова-правова реформа одним з положень закріплює процесуальні повноваження судді, які потягли за собою зміни принципу диспозитивності у порядок судового провадження, введення принципу презумпції невинуватості у правовий статус сторін, закріплення положень змагальності між сторонами процесу під час судового розгляду кримінальної справи, подальше удосконалення функції державного обвинувача, надання гарантій, які забезпечують права та свободи суб'єктів кримінального процесу.

Зміни у КПК України протягом 2001–2011 року дають підстави стверджувати, що судово-

во-правова реформа забезпечує реальний механізм здійснення конституційних принципів організації у діяльності судді, його незалежність під час реалізації державно-владних повноважень. Має належні умови виконання правосуддя суддя повинен реалізувати судову владу та забезпечити захист прав і свобод суб'єктів процесу.

Важливі напрямки судової реформи можна визначити положення оскарження не процесуальних дій правоохоронних органів, встановлення судового контролю за законністю прийняття процесуального рішення щодо проведення процесуальних, слідчих дій, які обмежують права та свободи сторін, визначення механізму дії принципу презумпції невинуватості, встановлення правосуддя на засадах диспозитивності, змагальності.

Наука кримінального процесу постійно приділяє увагу судовому провадженню. Ці питання були предметом наукової дискусії з боку М.І. Бажанова, Ю.М. Грошевого, С.М. Стахівського, Л.Д. Удалової, Є.Д. Лук'янчикова, В.Д. Нор, В.Т. Маляренко та ін. [1, с.145; 2–5]

Всі вони зазначають, що найбільш важливим напрямком судового провадження є незалежність судді, забезпечення гарантії принципу незмінності та підкорення тільки закону.

В чинному законодавстві повинні бути виключені такі не правові положення, як право судді порушити кримінальну справу, положення щодо проведення процесуальних судових дій під час судового слідства, які доповнюють прогалини органів досудового слідства. Суддя не повинен займатися пошуками відтворення нових доказів, які не були встановлені на стадії досудового провадження він повинен прийняти рішення по матеріалах кримінальної справи тільки шляхом постанови вироку. Якщо під час судового розгляду кримінальної справи суддя встановить нові докази, які вказують на обставини невинуватості підсудного, то він повинен постановити виправдувальний вирок. Якщо буде встановлено, що підсудний скоїв злочин, докази, які

були встановлені на стадії досудового слідства знайшли своє підтвердження суддя повинен постановити обвинувальний вирок. Коли суддя приймає рішення щодо направлення кримінальної справи для проведення нового додаткового слідства, тому що обставини, які були встановлені в судді є новими, то він повинен скласти постанову про виділення нових матеріалів та направити їх до прокурора. Цим положенням треба доповнити ст.281 КПК України.

По кримінальній справі, яка була розглянута в судовому засіданні, по суті суддя повинен постановити вирок.

Таким чином джерельні положення судової реформи повинні включати до себе: судовий контроль за законністю прийняття процесуальних рішень на стадії досудового розслідування, удосконалення принципу змагальності на всіх стадіях кримінального процесу, скасування положень кримінального переслідування з боку судді, введення в дію положень виключення недопустимості доказів, які отримані не процесуальним шляхом, розширення прав сторін, які мають право збирати докази, а оцінку доказів має здійснювати тільки суддя. Суддя повинен отримати право на розгляд скарг на непроцесуальні дії слідчого, прокурора, якщо їх рішення перешкоджають здійсненню правосуддя.

Зміні в кримінальному процесі торкнулися реформування кримінально-процесуального кодексу. Проект нового КПК України будується на підставі англосаксонської правової системи. Дуже важливий досвід в цьому напрямку є кримінальний процес США. Досліджуючи американську правову систему кримінального судочинства, можна зробити висновок, що в США діє 50 самостійних судів. Ця система побудована таким чином, що розгляд апеляції відноситься тільки до повноважень Верховного суду США. Система судочинства США формувалася під впливом англійського права. Англійські правові інститути надали самостійний розвиток американ-

ської правової системи. Удосконаливши чинні правові інститути та уклавши нові кримінальне судочинство США, виконує конституційні положення які стосуються охорони особи, його житла, майна громадян, недоторканість їх особистого життя, процесуальні особливості прийняття рішення щодо взяття під варту та проведення обшуку, правила застосування електронного прослуховування й спостереження та багато інших умов.

Найважливішою особливістю судової діяльності в США є право судді здійснювати конституційний нагляд, тобто нагляд за відповідністю актів законодавчих або виконавчих органів положенням Конституції. Вищим органом конституційного нагляду є Верховний суд США, процесуальні рішення якого є джерелом права й обов'язкові для всіх державних органів.

У США широко використовується приватне розслідування. Для збору фактів, які можуть мати правове значення, громадяни можуть наймати детективів із приватних компаній. Правом фіксації доказів наділені детективи охоронних служб. Приватне розслідування в інтересах клієнта має право проводити адвокат. В Україні проводилося обговорення щодо проведення приватного розслідування. Ці питання розглядалися у роботах В.Д. Берназ, Н.С. Карпова, М.А. Погорецького, М.Є. Шуміло, С.М. Стахівського, В.М. Стратонов та інших [6–9]. Аналіз їх висловлювань надає право збору доказів по кримінальній справі приватним особам. Сенс включає в себе загальні положення принципу презумпції невинуватості. Тобто, особа невинувата і може довести свою невинуватість у кримінальному процесу будь-якими процесуальними засобами.

Важливі обставини, які розглядають автори проекту КПК України, є «розумні» строки у кримінальному процесі. Вважаємо, що термін «розумні строки» не відповідає призначенню кримінального процесу. Більш точнішою назвою є – оптимальні строки проведення слідчих

дій. По-перше, під час відтворення обстановки та обставин події слідчий обирає час, метеорологічні підстави для відтворення та проведення слідчого експерименту. Розумних строків у цей час немає, є оптимальні строки проведення слідчої дії. По-друге, слідчий повинен бути обмежений процесуальними строками, які встановлюються по кримінальній справі. Вважаємо, що строк знаходження під вартою не може перевищувати 30 діб. Продовження строків може бути проведено за постановою судді району до 30 діб, судді апеляційного суду до 100 діб, вищим спеціалізованим судом до 130 діб, а Верховним судом до 200 діб. Після цього слідчий повинен скласти постанову про закриття кримінальної справи, або на підставі зібраних доказів передати кримінальну справу до суду. Недотримання кримінальних строків тягне за собою припинення кримінального переслідування.

Право оскаржити постанову про взяття під варту повинно бути встановлено на підставі процедури «Хабеас корпус акт». Означена процедура передбачає, що суддя повинен видати наказ слідчому про доставку затриманого до суду для перевірки законності й обґрунтованості доказів, які встановлюють винність особи у скоєнні злочину. Суддя розглядає питання про правомірність арешту у суді за участю особи, яка перебуває під арештом, його захисника та державного обвинувача. Після вивчення матеріалів кримінальної справи та обвинувачення, суддя має право встановити термін перебування арештованого під вартою до 30 діб.

Належна правова процедура вимагає, щоб кожному обвинувачуваному було забезпечено право на допомогу захисника.

Заява обвинувачуваного про свою винність у скоєнні злочину може бути прийнята судом лише в тому випадку, якщо воно було зроблено добровільно й після виконання процесуальної процедури. Визнання винності повинно вважатися недійсним, якщо суддею буде

встановлено, що воно було отримано в результаті обману або примусу.

Суддя може прийняти заяву про винність у разі, якщо обвинувачуваний має захисника, та визначив свою правову позицію з ним; заяву про винність зробив сам у відкритому судовому засіданні; визнання вини не викликає сумніву, тому що не суперечить поведінці обвинувачуваного; для заяви обвинувачуваного про винність є конкретні підстави, які знайшли своє відображення в матеріалах кримінальної справи.

Якщо обвинувачуваний відмовляється робити суду заяву про своє відношення до обвинувачення, суддя фіксує як відмову про невизнання вини.

Демократична природа процесу в правовій державі встановлює незалежність теоретичних положень сторін під час кримінального провадження. Кожна зі сторін процесу має тільки їй притаманні кримінально-процесуальні функції. Теоретичні положення кримінально-процесуальних функцій були предметом розгляду О.М. Ларіним, В.М. Савицьким, В.В. Назаровим, В.М. Тертишником, П.С. Єлькінд [4; 9–11].

Виходячи з природи кримінально-процесуальних функцій у процесі треба зробити висновки та встановити наступні функції: кримінального обвинувачення, кримінального захисту та розгляд кримінальної справи. Дані теоретичні висловлювання надають право визначення самостійних, незалежних функцій, які виконують різні суб'єкти у кримінальному процесі.

Прокурор і потерпілий виконують функцію кримінального обвинувачення. Прокурор підтримує державні інтереси, а потерпілий – приватні, які будуються на матеріальному праві. Прокурор та потерпілий висловлюють свою думку відносно винності підсудного та доказують правильність свого ствердження.

Функцію захисту від обвинувачення здійснює обвинувачений. Підсудний, його захисник або законний представник.

На стадії досудового слідства слідчий виконує функцію кримінального переслідування. Він повинен зібрати, закріпити докази щодо дослідження всіх обставин справи, встановити та пред'явити постанову про притягнення особи як обвинуваченого, направити матеріали кримінальної справи через прокурора до суду.

Слідчий повинен сформулювати обвинувачення та встановити міру запобіжного заходу, скласти обвинувальний висновок та надати докази щодо винності обвинуваченого. Форма кримінального переслідування є обвинувачення, як початок кримінального процесу.

Функція захисту можна визначити в процесуальних діях підозрюваної особи, обвинуваченого та захисту від обвинувачення. Сторонами у кримінальному процесі є суб'єкти, які мають в кримінальному процесі різні інтереси та виконують протилежні функції, мають рівні процесуальні права та обов'язки.

Сторона звинувачення – прокурор, здійснює кримінальне переслідування та підтримує у суді державне обвинувачення. Державний обвинувач виконує функцію по встановленню обставин злочину, приймає заходи щодо викриття винного та надає судді пропозиції по визначенню міри покарання.

Суддя виконує функцію правосуддя. Він незалежний від функції кримінального переслідування і тільки йому надано право визначити обвинуваченого винним у вчиненні злочину.

Коло функцій, форми та суб'єкти, які здійснюють кримінальний процес, встановлені законом. Хоча сам термін «функція» в законі не вказується, але функції, які пов'язані по досягненню цілей процесу, тісно пов'язані між собою. Дані функції виконують органи держави в силу публічно-правових обов'язків, а також всі учасники процесу. При цьому державні органи допомагають учасникам процесу реалізувати всі види своєї діяльності, які є їх законними інтересами у праві.

Виходячи з викладеного аналізу функцій у кримінальному процесі треба визначити їх у ст.2 КПК України. Визначення функцій у КПК України надасть можливість більш чітко визначити права та обов'язки сторін під час виконання функції процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бажанов М. И. Предание суду в советском уголовном процессе / Бажанов М. И. – Х. : Изд-во Харьковск. юрид. ин-ту, 1965. – 150 с.
2. Грошевой Ю. М. Нове у кримінально-процесуальному законодавстві України : для студ. та прак. вищ. навч. закл. / Грошевой Ю. М., Мірошніченко Т. М. – Х. : Основа, 2002. – 110 с.
3. Лук'янчиков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів / Лук'янчиков Є. Д. – К. : Нац. акад. внутр. справ МВС України, 2005. – 359 с.
4. Назаров В. В. Конституційні права людини та їх обмеження у кримінальному процесі України / В. В. Назаров. – Х. : Золота мілья, 2009. – 400 с.
5. Нор В. Т. Прокурорський нагляд в Україні : підручник / В. Т. Нор. – Л. : Тріада-плюс, 2008. – 280 с.
6. Баулін О. В. Процесуальна самостійність і незалежність слідчого та їх правові гарантії : монографія / О. В. Баулін, Н. С. Карпов. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2001. – 232 с.
7. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі / Погорецький М. А. – Х. : Арцїз, 2007. – 575 с.
8. Стахівський С. М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів / С. М. Стахівський. – К. : Атака, 2009. – 64 с.
9. Тертишник В. М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі / В. М. Тертишник. – Д. : Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2002. – 350 с.

10. Ларин А. М. Расследование по уголовному делу: процессуальные функции / Ларин А. М. – М. : Юрид. лит., 1986. – 260 с.

11. Элькинд П. С. Толкование и применение норм уголовно – процессуального права / П. С. Элькинд. – М. : Юрид. лит., 1967. – 190 с.

Слинько С. В. Концептуальні положення судово-правової реформи та шляхи удосконалення / С. В. Слинько // Форум права. – 2011. – № 4. – С. 699–703 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-4/11ccvtsu.pdf>

Розглянуто положення реформування кримінального процесу, кримінально – процесуальних функцій, удосконалення процесуального статусу сторін. Надано аналіз норм чинного КПК України та проекту нового КПК у порівняльному аспекті англосаксонської правової системи. Надано пропозиції щодо внесення змін до КПК України.

Слинько С.В. Концептуальные положения судебно-правовой реформы и пути усовершенствования

Рассмотрены положения реформирования криминального процесса, уголовно-процессуальных функций, усовершенствование процессуального статуса сторон. Выполнен анализ норм действующего КПК Украины и проекта нового КПК в сравнительном аспекте англосаксонской правовой системы. Представлены предложения по внесению изменений в КПК Украины.

Slinko S.V. Conceptual Standings of Judicial-Legal Reform and Betterment Trajectory

Standings of reforming of criminal process, criminal procedure functions, and betterment of the procedural status of the sides are considered. The assaying of norms of an operating handheld computer of Ukraine and the design of a new handheld computer in relative aspect of Anglo-Saxon system of law is made. Sentences on modification of a handheld computer of Ukraine are introduced.

Форум права ФП